

DÜNYA BARIŞINA BİR KATKI OLARAK MEVLÂNÂ'DA 'ÖTEKİ' OLGUSU

Prof.Dr.Osman GÜNER¹

ÖZET

Bu makalede, dünya insanının yaşadığı son acı olaylar da dikkate alınarak, barışın egemen olabilmesi için Mevlana gibi güçlü bir nefesin estirebileceği etkileyici soluğun neler yapabileceğine ilişkin bazı tespitler üzerinde durulmuştur. Öyle anlaşılıyor ki, Mevlana'nın aşkın dünya görüşü, günümüz insanlarını olabildiğince *'farkılaştırın'* ve *'öteki kılan'* modern seküler düşüncenin fikir formatlarının egemenliğine dur diyebilecek derinliğe sahiptir. Barış ve uzlaşma fikrinin yerine, olabildiğince 'öteki' kılma çabalarının egemen olmaya yüz tuttuğu çağımız dünyasında, Mevlana'nın barış ve hoşgörü eksenli yaklaşımlarına ne denli muhtaç olduğumuz son derece açıktır. Doğusundan Batısına kadar çoğu düşünür, sanatçı, edebiyatçı, siyaset, iktisat ve bilim adamlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiş bulunan Mevlana gibi büyük bir düşünürün, farklılıklar içerisinde bir arada yaşayabilme hedefine katkıda bulunabilmesi, tabii bir öngörü olsa gerektir.

ABSTRACT

THE "OTHER" PHENOMENON IN MAWLANA AS A CONTRIBUTION TO THE WORLD PEACE

In this paper, I will present some thoughts of Mawlana concerning world peace in our day when the world people have many unfortunate events, unhappiness, and uncertainties. It seems that the transcendent world views of Mawlana are the cure for our present secular world's illness which cause people make "different" and "other." When we have had such as world that whose basic character is to create "other" as much as possible instead of creating peace and consensus, we should understand that the approaches of Mawlana in the context of peace and sympathy is very important and clear. Because of his tremendous effects regarding his sympathy and understanding on people that today from west to the east many thinkers, artists, literatures, economists, scholars, ect accept that Mawlana's thoughts are a really contribution the world people for the living in peace, justice and brotherhood.

İçinde bulunduğumuz evren, en geniş anlamda çeşitli fizik ve fizik ötesi canlılarla bir arada yaşadığımız tarifi zor kozmik bir alemdir. Beşerî yaşantıda farklılıkların çoğu kez öne çıkarıldığı ve gerçek insanî değerlerin bu çaba ve mücadele ortamında unutulmaya terk edildiği evrenimizde, farklılıklara rağmen birlikte yaşayabilmenin insanî bir erdem olduğunu haykırabilmek, deyim yerindeyse her 'baba yiğidin' harcı olmasa

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi,
guner_osman@hotmail.com

gerektir. Ademoğlunun geçmişte yaşadığı hayat serüvenine bakıldığında çok zorlu şartları yaşamak durumunda kaldığına ilişkin tarihin tanıklığı hiç de azımsanmayacak kadar çoktur. Yaşanılması kaçınılmaz hale gelmiş bu zorlu ortamlarda, insanlık adeta yeni bir doğumu muştularcasına acılar içinde kıvranmış ve kendi öz değerlerinin arayışı içinde önemli payeler kazanmış hikmetli şahsiyetlerin doğuşuna şahit olmuştur. Doğrusu Hz. Mevlana, böylesi zorlu koşulların insanı olma onurunu taşımaktadır. Mevlana'nın doğuşu, her ne kadar felsefi ve ideolojik bir arka planı olmasa da, İslam medeniyeti için büyük bir tehdit ve meydan okuma anlamı taşıyan Moğol İstilasına karşı 'hikmetli' bir başkaldırı eyleminin ifadesidir. Başka bir deyişle bu doğuş, insanî değerlerin örselendiği, gücün ve güçlünün egemen olduğu bir ortamda, insanlık adına güçlü ve muhteşem bir cevabın ve kaşı koymanın tanıklığıdır. İnsanlık, bu gün yaşananlar karşısında, onun fikirlerinin eylemselliğine ve sarsıcı kuşatıcılığına en az dünkü kadar muhtaçtır.

Bu çalışmamızda, dünya insanının yaşadığı son acı olayları da dikkate alarak, barışın egemen olabilmesi için Mevlana gibi güçlü bir nefesin estirebileceği etkileyici bir soluğun neler yapabileceğine ilişkin bazı tespitlerde bulunmak istiyoruz. Acaba Mevlana'nın aşkın dünya görüşü, günümüz insanların olabildiğince 'farklılaştırın' ve 'öteki kılan' modern seküler düşüncenin fikir formatlarının egemenliğine dur diyebilecek derinliğe sahip midir? Dünyamızı ve hatta ülkemizi kuşatan, aynı inanç ve kültüre mensup insanlarımızı birbirine düşman eden, etkisiyle kasıp kavuran insanlık dışı eylemlerin temelinde, acaba asırlar boyu hoşgörü ve sevginin odağına oturmuş bulunan Mevlana düşüncesinden yoksunluk mu yatmaktadır? Bu soru ve sorunları çoğaltmak mümkündür; ancak burada "mutlak ve gerçek bir öteki"nin varlığı ne kadar imkan dahilindedir, önce bu konuya temas ederek tebliğime başlamak istiyorum.

"Öteki" Olgusuna Farklı Bir Bakış

Konuyu şöyle bir soruyla açacak olursak, şimdiye dek İslam düşüncesinde gerçek anlamıyla bir "öteki" kavramı yada bilinci oluşmuş mudur? Yani İslam'ın Tevhid inancı karşısında "öteki" düşüncesi ve kavramına yer bulabilmek mümkün müdür? Hemen şunu ifade edebiliriz ki, inanç-küfür, iman-şirk, melek-şeytan gibi kavram çiftleri, yalnızca tevhid inancı doğrultusunda şekillenen hakikat yada gerçeklik kriteri bağlamında semantik bir ilişkiye sahiptirler. Daha açık bir deyişle, sözelimi küfür yada şirk, İslam inancına nazaran "gerçek bir öteki" olarak görülemez veya kafir yada müşrik asla Allah "karşısında" kendi başına gerçeklik ifade edemez. İslam inancında küfür yada şirk, ilahî hakikatten veya gerçeklikten yoksunluk anlamında bir bilinçsizliği yani beşerî

düşüncenin kendisini "Allah'ın vechi"ne nispetle doğru olarak algılayamaması anlamına gelmektedir.²

Nitekim bu bağlamda putperest Arapların yöneldikleri putları, yalnızca bilgisiz bir takım insanlarca uydurulan ve hiçbir gerçekliğe işaret etmeyen isimlerden ibaret gören ilgili Kur'an ayetleri,³ bunu tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır. Dolayısıyla imansızlık yada şirk, Bir olan Allah "karşısında" gerçek bir "öteki"ne yönelmeyi veya inanmayı değil, beşeri muhayyilenin Allah karşısında bir kurgusal "öteki" oluşturma çabasına işaret etmektedir. Bunun tabii sonucu şu olmalıdır: İslam'ın dışındaki diğer inançlara bağlı insanlar, İslam dini ve Müslümanlar için bir "öteki" değildir. Onların Bir olan Allah karşısında "öteki" oluşturma çabaları" İslam'ın ve Müslümanların reddettiği bir husustur. Nitekim ayet⁴ ve hadislerde⁵ vurgulanan "fitrat dini" tabiri yada "ortak fitrat" inancı, Müslümanların diğer din mensuplarını "öteki" formatında görmediklerine işaret etmektedir.⁶

Dolayısıyla İslam inancı, insanları yüce Allah "karşısında" bir yere sahip "gerçek bir öteki" olarak değil, yalnızca inanma, düşünme ve bir takım hedeflere yönelme gibi eylemler açısından farklılaşan ve bu anlamda İslam'ın evrensel tevhid inancını sınırlandırmayan bireyler yada topluluklar olarak görmektedir. İslam düşüncesinde söz konusu birey ve topluluklarla Müslümanların yüzleşmesinin, ilgili ayetin işareti gereğince "karşılıklı tanışma" yada "karşılıklı aşinalık kazanma" (li teârafû)⁷ olarak ele alınması da, ilişkinin ontolojik değil, eylemler düzeyinde anlaşıldığını göstermektedir.

Bu bağlamda, tevhid yada "Allah'ın vechi" kavramı etrafında en pozitif (olumu) dili kullanan İslam düşünürleri arasında, Gazalî, İbnu'l-Arâbî ve Mevlana gibi mutasavvıflar başı çekmişlerdir. Kullandıkları 'po-

² Burhanettin Tatar, "Gerçek ile Kurgu Arasında Öteki", (Yayımlanmamış Makale), s.3.

³ Necm, 53/23: "Bunlar (putlar), sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Halbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir."

⁴ Rûm, 30/30: "Hakka yönelerek kendini Allah'ın insanlara yaratılıştaki verdiği dine (fitratullahi) ver. Zira Allah'ın yaratışında değişme yoktur; işte dosdoğru din budur, fakat insanların çoğu bilmezler."

⁵ "Hz. Peygamber: "Her çocuk fitrat üzerine doğar" buyurdu ve sonra da "Şu ayeti okuyun" dedi: "Allah'ın yaratılıştaki verdiği fitrat..." (Rum, 30/30). Sonra Resulullah (a.s.) sözünü şöyle tamamladı: "Çocuğu anne ve babası Yahudileştirir veya Hıristiyanlaştırır veya Mecusileştirir. Tıpkı hayvanın doğurunca, azaları tam olarak yavru doğurması gibi..." **Buhari**, Cenâiz, 80,93; **Müslim**, Kader, 22; **Muvatta**, Cenâiz, 52.

⁶ Tatar, "Gerçek ile Kurgu Arasında Öteki", s.3.

⁷ Hucurât, 49/13: "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için (li teârafû) sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır."

zitif dil' ve keşfettikleri 'sıcak ontoloji' yani Allah'ın vechine nispetle evreni ve beşerî varlığı 'eylemler düzeyinde' ele alan mutasavvıf düşünürler, bu yaklaşımlarıyla Kur'an'da yer aldığı şekliyle tevhid inancının evrenselliğine ve sınırsızlığına vurgu yapmış olmaktadır. Zira İslam geleneginde özel bir yere sahip "cılve-i Rabbanî" tabiri ve "O her gün (an) yeni bir iştedir" anlamındaki Kur'an ayeti⁸, yüzleşmenin eylemler düzleminde gerçekleştiğini ima etmesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.⁹

Mevlana'nın Diğer İnançlara Bakışı

Genel olarak Mevlana gibi mutasavvıfların bir 'ötekileştirme' veya 'farklılaştırma' eğilimi içerisinde olmadıklarını vurguladıktan sonra, onun diğer inançları nasıl anladığını kendi lisanından okumaya geçebiliriz. Ancak hemen şunu ifade etmeliyiz ki, çoğu mutasavvıflar gibi Mevlana da açık konuşmak yerine semboller ve metaforlarla konuşmayı yeğleyip, ötesini kendisine ve erbabına saklamaktadır. O'na göre zaten sözün anlamı da, muhatabın anlayışı kadardır: "Bu söylediğim söz de senin anlayışın kadardır" der Mevlana ve haklı olarak, "doğru anlayışlı kimse-lerin hasretinden öldüm" diye serzenişte bulunur.¹⁰ O, bu konuda muhatabını uyarmaktadır. Esasen böyle bir uyarıyı, 'diğer inançlara bakış' gibi hassas bir konuda görüşlerini anlamaya çalışırken de hatırlatmakta yarar vardır.¹¹

Mevlana, farklı bir bağlamda da olsa, konuya şöyle değinir:

"Bunu iyice açar, anlatırdım, ama birinin fikri sürçmesin diyorum; bundan korkuyorum hani.

İnce sözler, keskin bir çelik kılıca benzer; kalkanın yoksa, geri dur.

Bu elmas kılıcın önüne kalkansız gelme; çünkü kılıca kesmek-ten utanç gelmez.

Bu yüzden kılıcı kınına koydum ben; eğri okuyan biri, aykırı okumasın, ters anlamasın dedim."¹²

Buradan hareketle, Mevlana'nın sözlerini, hamlıktan kurtulmuş olgun bir zihinle, örneklere takılıp kalmadan, sözün zahirinin altındaki gizli hikmeti doğru bir biçimde anlamaya gayret etmek ve sonuçta ulaşılan kanaatin yine de kendi anlayışımız kadar olduğunu kabul etmek durumundayız. Zira öyle görünüyor ki, hikmetli insanlarda, herkes kendisinden veya aradığından az çok bir şeyler bulabilir. Fakat bununla

⁸ Rahmân, 55/29.

⁹ Tatar, "Gerçek ile Kurgu Arasında Öteki", s.6-7.

¹⁰ Mevlana, **Mesnevî ve Şerhi**, Şerh. Abdalbaki Gölpınarlı, MEB Yay., İstanbul, 1985, III/239.

¹¹ Cafer Sadık Yaran, **İslam ve Öteki**, Kaknüs Yay., İstanbul, 2001, s.325.

¹² Mevlana, **Mesnevî ve Şerhi**, I/160-161.

birlikte arif kişilerden hiç biri, bu gibi kaplara, sınırlamalara veya kategorilere sığmayacak derûni boyutlara sahiptirler.¹³

Mevlana'nın üslubuna ilişkin bu açıklamayı yaptıktan sonra, şunu ifade edebiliriz ki, ona göre peygamberler, aynı ilahî hakikatleri insanlara ulaştıran Hak âşıkları, Hak yolunun yolcuları ve fedakar kılavuzlarıdır. Onlar arasında ayırım yapmak ve birbirleriyle yarıştırmak, müminler arasında çok sık rastlanan bir hastalıktır. Ona göre bu ayırım, inancın esprisiyle asla bağdaşmayan ve imanı kökünden kazıyan bir saplantıdır. Zira onlar adeta birbirlerine kenetlenmiş bir duvarın tuğlaları gibidir. Duvarın bir kısmının yıkılması diğer cenahın da yıkılmasının neticesi olacaktır. Mevlana'nın diliyle söyleyecek olursak o der ki:

"Hele Davud'la Süleyman ve başka peygamberler, selam onlara, birdir.

Onların birini inkar edersen hiçbir peygambere inancın doğru olmaz; bu da birlik belirtisidir.

Hani bin evden birini yıktın mı, hepsi de yıkılır gider; bir tek duvar bile ayakta kalmaz. Çünkü 'Onların aralarından hiçbirini ayırt etmeyiz.'¹⁴ Akıllıya bir işaret bile yeter; buysa işareti de geçti.¹⁵

"Onun içindir ki, bizimle konuşup görüşenler, hep savaştadır; peygamberlerin birbirleriyle savaşınıysa kimse duymamıştır; kimse işitmemiştir.

Çünkü peygamberlerin ışığı güneştir; bizim duygu ışığımızısa kandildir, mumdur, istir.¹⁶

Dolayısıyla ona göre, aynı kaynaktan beslenen ve aynı ışığın kandilleri olan peygamberlerin mesajları da birbirleriyle aynileşmek durumundadır. Mevlana, her ne kadar Allah'ın gönderdiği peygamberler farklı ise de, saçtıkları ilahî ışığın bir olduğunu, farklı zamanlarda gelen bu peygamberlerin değişen toplumsal ve kültürel şartların gereği olarak bazı farklılıkları hayata geçirmişlerse de, ilahî ışığın parıltısının hep bir ve aynı kalacağını, çünkü kaynağın tek olduğunu söylemektedir.¹⁷ Bu yaklaşımı, Hz. Musa ve Firavun kıssasına temas ettikten sonra şöyle dile getirir:

¹³ Yaran, **İslam ve Öteki**, s.326.

¹⁴ Bakara, 2/285: "Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri Allah a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. "Allah'ın peygamberlerinden hiçbirini ayırım yapmayız. İşittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz, affına sığındık! Dönüş sanadır" dediler."

¹⁵ Mevlana, **Mesnevi ve Şerhi**, IV/67.

¹⁶ Mevlana, **a.e.**, s.71.

¹⁷ Yaran, **İslam ve Öteki**, s.326.

“Musa’nın anılışı, hatırları oraya bağlıyor, bu hikayeler evvelce olup biten şeylere aittir zannı veriyor.

Halbuki Musa’yı anmamız işi gizlemek için. Yoksa Musa’nın nuru, ey iyi adam, senin bu gün elinde.

Musa da sende, Firavun da. Bu iki düşmanı da kendinde ara sen.

Musa, kıyamete kadar vardır. Nuru hep o nurdur, başka nur değil.. değişen yalnız kandildir.

Bu kandille fitil başka, fakat nuru başka nur değil, hep o alemde.

Kandile bakarsan kayboldun gitti. Çünkü ikilik ve kandile sığış, kandile göredir.

Fakat nura baktın mı ikilikten de, önü, sonu bulunan cisim aleminin sayısından da kurtulursun.

Ey varlık hülâsası! Müminle Mecusi ve Yahudi’nin birbirlerine aykırılığı hep bakış, görüş yüzündendir.”¹⁸

Mevlana’nın, Allah’ın Elçilerinin getirmiş oldukları Din’in birliği konusundaki görüşleri daha açıktır. Bu (tevhid) Din’ini tebliğ eden peygamberlerin yolları ve yöntemleri (şeriatları) her ne kadar ayrı ise de, gayeleri birdir. O halde yolu değil, maksadı esas almak gerekir. Nitekim bir vesileyle bunu, *“yollar her ne kadar çeşitli ise de gaye birdir”* dedikten sonra devamında: *“Görmüyor musun ki, Ka’be’ye giden ne çok yol vardır. Bazısının yolu Rum’dan, bazısının Şam’dan, bazısının Acem’den, bazısının Çin’den bazısının da deniz yoluyla Hint ve Yemen’deydir. Bunun için yollara bakarsan, ayrılık büyük ve sınırsızdır. Fakat gaye, maksada bakacak olursan hepsi birleşmiş, hepsinin kalbi Ka’be hakkında anlaşmış ve orada bir olmuştur”* der.¹⁹ Başka bir yerde de yine aynı konuya işaret ederken şöyle bir ifade kullanır:

“Her peygamberin, her erenin bir yolu-yordamı vardır; fakat değil mi ki, Allah’a götürmede hepsi de birdir.”²⁰

Mevlana, Allah’ın ve dinin hakikatine ilişkin algılarda oluşan farklılıkların, insanları hakikati anlama konusunda farklı kıldığını belirtir. O’nun Mesnevî’de anlatmış olduğu fil hikayesi konunun daha iyi kavranmasına ışık tutmaktadır. Hikayeyi anlattıktan sonra der ki: *“...Herkes, filin bir yerine dokundu; neresine dokunduysa ona göre anladı; fili o çeşit anlatmaya başladı. Bu bakımdan sözleri birbirine aykırı ol-*

¹⁸ Mevlana, **Mesnevi ve Şerhi**, III/158.

¹⁹ Mevlana, **Fihî Mâfih**, Çev. Meliha Ülker Tarıkahya, MEB Yay., İstanbul, 1985, s.152-153.

²⁰ Mevlana, **Mesnevi ve Şerhi**, I/523.

du; birisi dal dedi ona, öbürü elif adını takti. Her birinin elinde bir mum olsaydı, gözlerindeki ayrılık, aykırılık kalkar giderdi. Duygu gözü, elin avucuna benzer ancak; insanın avucu, filin her yanını kavrayamaz ki. Denizi gören göz başka, köpüğü gören göz başka... Köpüğü bırak da denizi gören gözle bak."²¹ Dolayısıyla Mevlana'nın hakikati kavrama konusundaki bu yönlendirmesi, hakikatin kavranamayacağına değil, onun deyimiyle "köpüğü değil de denizi gören bir gözle" bakıldığında kavranılabileceğini ima etmektedir.

Mevlana'ya göre, birbirlerini ötekileştiren insanlar, toplumlar ve dinler arasındaki çatışmanın temel nedenlerinden biri de, yetmişiki milletin birbirini tanımaması, aralarında diyalog kurulamaması ve her birinin diğerine şüphe ile bakmasıdır.²² Farklı din mensuplarının, toplumda iyiliği yayıp kötülüğü önleme konusunda işbirliği yapamayışlarının ve aralarında çıkan kavgaların bir başka sebebi de, ötekinin dilini anlamamak, onun düşünce ve duygu dünyası hakkında fikir sahibi olmamaktır.²³

Mevlana'da, farklı din mensuplarının birbirlerini anlama ve inançlarına saygılı olma konusunda, sembolik bir dille de olsa çok yoğun bir düşünce atmosferine rastlamak mümkündür. Ancak bununla birlikte, ona göre, akıllı, bilinçli ve özgür bir iradeye sahip olan insanın daha iyiyi araması, onu bulmaya ve ona bağlanmaya çalışması da gerekir.²⁴ Nitekim o, Mesnevî'de, "Birbirine aykırı mezhepler arasında şüphede kalış, bunlardan sıyrılıp çıkış" başlığı altında naklettiği dizelerde, herkesin görünmeyeni bildiğini söyleyip çeşitli sıfatlarla andığını, oysa ki bu anlatılanların hepsinin doğru olmadığını, fakat hepsinin yanlış da olmadığını belirtir. Onun deyimiyle, "hak olmadıkça batıl meydana çıkmaz; ahmak, kalp parayı altındır ümidiyle alır. Dünyada yürüyüp duran geçer akçe olmasaydı, kalp paralar nasıl harcanabilirdi... (Hasılı) her şey hak diyen kişi, ahmağın biridir; her şey batıl diyen de kötü kişidir."²⁵ Ona göre, aklımızı kullanıp hak olanı bulmaya çalışmak ve ona sarılmak gerekir. Ataların dininde ısrar etmek doğru bir yol değildir. O, bu fikrini tüm açıklığıyla şöyle ifade eder: "Hayvan (bile), akli ile babasından anasından varis olduğu şeyden daha güzelini bulduğunda ona sarılıyor. Böyle olunca artık akıl ve temyiz ile bütün yaratıklara üstün olan insanın, bu hususta hayvandan daha aşağı olması pek kötü bir şeydir. Bundan Allah'a sığınırız."²⁶

²¹ Mevlana, **a.e.**, III/168-169.

²² Mevlana, **a.e.**, III/188.

²³ Mevlana, **a.e.**, II/449.

²⁴ Yaran, **İslam ve Öteki**, s.331.

²⁵ Mevlana, **Mesnevi ve Şerhi**, II/417-418.

²⁶ Mevlana, **Fihî Mâfih**, s.196.

Bununla birlikte Mevlana, her şeye rağmen herkesi kendi haliyle kabul edip hoş görmeyi, fazla kınamamayı ve mevcut hali Allah'ın bir takdiri olarak görülmesini tavsiye eder ve der ki: *"O takdir, kimin başına gelse o, kendi oğlunun başına (bile) kılıç vurur. (O halde) yürü, kork da kötülerini az kına, az yer; Allah takdiri tuzağına karşı güçsüz-kuvvetsiz olduğunu bil."*²⁷ O sadece kötüler hakkında değil, inkarcılara bile hor gözle bakılmamasını ister. Mesnevi'de, bir Yahudi'nin söylediği sözleri aktarıırken sözlerini şöyle tamamlar:

"O Yahudi bu çeşit söylenip duruyordu; nice Yahudi vardır ki sonu iyi olur.

Hiçbir kafire hor gözle bakmayın; Müslüman olarak ölmesi umulur çünkü.

*Ömrü nasıl bitecek? Ne haberin var ki ondan, bir uğurdan yüz çeviriyorsun."*²⁸

Keza bir şeyhin arkadaşına söylediği sözlerden bahsederken de şunları dile getirir:

"Şeyh a arkadaş dedi; merhametim yok, esirgeyici bir gönül sahibi değilim sanma.

Hepsinin de canı, Allah'ın nimetine karşı kafirdir ama biz, bütün kafirlere bile acırız.

Ben köpeklere bile acırım, onları bile bağışlarım; ne diye halk taşıyor onları derim.

Beni ısıran köpeğe bile dua ederim; Yarabbi derim, Sen onu bu huydan vazgeçir;

*Şu köpeklere, halktan taşlanmasınlar diye onları ısırmamak düşüncesi ver."*²⁹

Başka bir bağlamda da Allah katında küfrün bile bir hikmetinin olduğuna şöyle işaret eder:

"Ayıp, hiçbir şey bilmez yaratığa göre ayıptır; fakat her şeyi kabul eden Allah'a göre değil.

Bize göre kafirlik âfettir ama Allah'a göre onda da bir hikmet var.

Yüzlerce yaşayırsa, üstünlüğe karşı birisinde, bir de ayıp olsa o, bitkinin sapına benzer.

*Terazide sapı da bitkiyle beraber tartarlar; çünkü her ikisi de bedenle can gibi bağdaşmıştır, birbirinden hoşlaşmadadır."*³⁰

²⁷ Mevlana, **Mesnevi ve Şerhi**, I/646.

²⁸ Mevlana, **a.e.**, VI/377.

²⁹ Mevlana, **a.e.**, III/214.

Dolayısıyla Mevlana, insanların daha iyiyi ve daha doğruyu arama konusunda adeta yarışmaları gerektiğinden söz ettikten sonra, onları mevcut halleriyle kabul etmenin de yüce Yaraticının takdirine boyun eğmek anlamına geldiğini ima etmektedir ki, ona göre böylesi bir tavır büyük bir erdemdir. Zira mevcut halleri ve inanç durumlarına bakarak insanları kınamanın ve onları hor görmenin, bir anlamda Allah'ın yarattığı takdire ve ilahî hikmete dil uzatmak demektir.

Mevlana'nın, bir taraftan diğer inançlara ve inananlarına hak veren ve her halin belli bir hikmete mebni olduğuna vurgu yapan tavrı ile, büyük ve sarsılmaz bir imanla tabi olduğu İslam'a sadakati arasında zahirde bir çelişki varmış gibi görünmektedir ki, bu kanaat onun eserlerine vukufiyetiyle tanıdığımız Abdülbaki Gölpınarlı'nın da dikkatinden kaçmamıştır. O, bu hususta bir çelişki olmadığını şöyle izah etmektedir: "(Mevlana) bir yandan bütün kayıtlardan kurtulduğunu büyük bir inançla, sarsılmaz bir itimatla söylerken; bir yandan da '*Hayatta oldukça Kur'an'a kulum, seçilmiş Muhammed'in yoluna toprağım. Birisi, sözlerimden bundan başka bir söz nakil ve rivayet ederse ondan da bizârim, o sözden de.*' diyerek şeriat (İslamî) hükümlere mütabaattan ayrılmadığını gene büyük bir kesinlikle anlatır. Zaten hayatında da şeriattan ayrılmış değildir...Bize göre bu iki zıt kanaatin hiçbirinde samimiyetsizlik yoktur. Bütün kayıtlardan azâde olduğuna inanmakla beraber hükümlere riayeti de alemlere rahmet saymadadır. Daha açıkçası, daha doğrusu, onun zıtları telif eden kabiliyeti, bunu da telif etmiştir. Bu bakımdan gerçekten bir bâtin eri olan Mevlana'yı hiçbir vakit bir bâtinî sayamayız."³¹

Buna şunu da ilave edebiliriz ki, Mevlana, bu denli rahmeti geniş ve sınırlamalardan azâde olmuş engin hoşgörü anlayışıyla, çok kültürlü ve çok dinli bir toplumda barış içinde yaşamının yollarını gerek hikmetli öğütleri ve gerekse erdemli yaşantısıyla ortaya koymuştur. Tebliğin bu aşamasında onun gayr-i müslimlerle olan ilişkilerine daha ayrıntılı bir şekilde değinmek suretiyle bu kanaatin haklılık payını ortaya koymak istiyoruz.

Mevlana'nın Gayri Müslimlerle Diyalogu:

Mevlana, eserlerinde anlatmaya çalıştığı fikirleriyle farklı din mensuplarının da büyük ilgi ve tasvibine mazhar olmuştur. Tarih, 17 Aralık 1273'ü gösterdiğinde, Mevlana çok sevdiği Rabbine kavuşmuştur. Bu haber, Konya'da kıyametin kopmasına neden olmuş, herkes gönülden

³⁰ Mevlana, **a.e.**, I/384-385.

³¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin; Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, İnkılap Yay., İstanbul, 1999, s.204-5.

feryat ederek, gözyaşlarıyla bu büyük velinin cenaze törenine katılmıştır. Eflaki, bu hüzünlü merasimi şu sözlerle anlatır:³²

“(Onu son yolculuğuna uğurlamak için) Hıristiyanlardan, Yahudilerden, Araplardan, Türklerden bütün milletler, bütün din ve devlet sahipleri hazır bulunuyorlardı. Her biri, kendi âdetleri veçhile kitapları ellerinde önden gidiyorlar, Zebur’dan, Tevrat’tan, İncil’den ayetler okuyor ve hepsi feryat ediyordu. Müslümanlar, sopa ve kılıçla bunları savamıyorlardı! Fakat bu cemaat hiç çekinmiyordu. Büyük bir karışıklık oldu. Bu haber sultana, Sahibe ve Pervane’ye erişti. Bunun üzerine onlar da papaz ve kiliselerin büyüklüklerini çağırıp onlara: ‘Bu olayın sizinle ne ilgisi var? Bu din padişahı bizim reisimiz, imamımız ve muktedamızdır.’ dediler.

Onlar da, “Biz Mûsa’nın, İsa’nın ve bütün peygamberlerin hakikatini onun açık sözlerinden anladık ve kendi kitaplarımızda okuduğumuz kâmil peygamberlerin tabiat ve hareketini onda gördük. Siz de onu zamanın Mûsâ’sı ve İsa’sı olarak biliyorsunuz. Siz nasıl onun muhibbi iseniz, biz de bin şu kadar misli daha çok onun kulu ve müridiyiz. Nitekim kendisi buyurmuştur: “*Yetmiş iki millet sırrını bizden dinler. Biz, bir perde ile yüzlerce ses çıkaran bir nâyız.*” Mevlânâ Hazretleri’nin zatı, insanlar üzerinde parlayan ve onlara inayette bulunan hakikatler güneşidir. Güneşi, bütün dünya sever. Bütün evler, onun nuruyla aydınlanır.” dediler.

Bir Rum keşişi de “Mevlânâ ekmek gibidir. Hiç kimse ekmeğe ihtiyaç duymazlık edemez. Ekmekten kaçan hiçbir aç gördünüz mü? Siz, onun kim olduğunu nereden bileceksiniz?” dedi. Bunun üzerine büyükler susup hiçbir şey söylemediler.

Bu anlatılanlar Mevlânâ’nın fani âlemi terk ettiği zaman ardından Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerden oluşan bir sevgi çemberi bıraktığını göstermektedir. Kur’an’a ve Peygamber (a.s.)’a tutkun bir âlim ve İslam tasavvufunun tartışmasız en etkin simalarından biri olan Mevlânâ’nın geride bıraktığı bu sevgi selinde Müslüman unsurların olması tabiidir. Ancak diğer dinlerden insanların ona teveccühleri, din ve milliyet farkına rağmen bu insanların samimi üzüntüleri, engel tanımaz yakınlıkları son derece ilginçtir.

Anadolu Selçuklularının başkenti olan Konya’nın, 13’üncü yüzyıl da bir tahmine göre on bin civarında nüfusu vardı. Şehirdeki gayrimüslim nüfusun da yaklaşık bin, bir başka ifadeyle toplam nüfusun onda biri kadar olduğu düşünülmektedir. Bu nüfusun büyük bir kısmı Frenk-

³² Bu kısım, Emine Yeniterzi’nin Zaman’da (<http://ailem.zaman.com.tr/?hn=4017&q=yeniterzi>) yayımlanan bir yazısından bazı tasarruflar yapılarak alıntılanmıştır.

ler, Rumlar, Ermenilerden, bir kısmı da Yahudilerden oluşuyordu. Bu azınlık nüfusun, Bizans döneminden kalan yerli halk ve Konya'nın başkent olması nedeniyle şehirdeki işgücünün çektiği göçlerle oluştuğu düşünülmektedir.

Mevlânâ'nın bu azınlıklarla diyaloguna dair Eflakî'nin 'Menâkıbü'l-Ârifin' adlı eserinde bir çok örnek zikredilmektedir. Aktarılan bu örneklerde gayri müslim din adamlarının pek çoğunun Mevlana'ya tabi olarak onun inançlarını kabul ettikleri ve İslam'a girdikleri anlatılmaktadır:

1- "Bir gün Daniel adında bir Ermeni kasabı Mevlânâ'ya rastlar ve önünde yedi defa baş koyar (selam için baş eğer.). Mevlânâ da kasabın önünde baş koyar."

2- "Yine nakledilmiştir ki: Konstantiniyye ülkesinde bir rahip vardı. Mevlânâ'nın ilmini ve alçak gönüllüğünü işitmiş, ona âşık olmuştu. Konya'ya geldi. Şehrin rahipleri onu ağırladılar. Bu doğru rahip, o hazretin ziyaretini rica etti. Tesadüfen yolda karşılaştılar. Rahip üç defa Hüdâvendigâr'a baş koydu. Başını kaldırıncı Mevlânâ'nın da baş koyduğunu görüyordu. Derler ki, Mevlânâ Hazretleri rahibin önünde otuz üç defa baş koydu, rahip feryat edip elbiselerini yırttı ve 'Ey dinin sultanı! Benim gibi zavallı ve kirli birine karşı gösterdiğin bu ne alçak gönüllülük ve kendini hor görmektir?' dedi. Mevlânâ "Rabbimin kullarına nasıl alçak gönüllülük göstermeyeyim ve niçin kendi küçüklüğümü belirtmeyeyim. Eğer bunu yapmazsam, neye ve kime yararam?" dedi. Bunun üzerine zavallı rahip derhâl arkadaşlarıyla birlikte iman getirerek mürit oldu."

3- Mevlânâ ve dostları, rahip ve papazlardan oluşan bir toplulukla karşılaşır. Mevlânâ'nın yanındakiler tiksinti ile "Ne kadar gönülleri kara ve nahoş insanlar!" derler. Mevlânâ: "Bütün dünyada onlardan daha cömert insan yoktur; çünkü onlar hem bu dünyada İslam dinini, temizliği ve her türlü ibadetleri bize vermişler, hem de öteki dünyada ebedî cennetten, hurilerden, köşklenden ve temiz cennet şarabından bağışlayıcı Rabb'imizin Cemal'inden mahrum edilmişlerdir. Çünkü; "Rabbimiz dünya ve ahireti kâfirlere haram etmiştir." Bu kadar nankörlüğü, karanlıkları ve cehennem azaplarını onlar yüklenmişler. Rabb'imizin inayet güneşi birdenbire onların üzerinde parlamınca onlar derhâl nurlanacak, yüzleri ak olacaktır." buyurdu. Rahipler ve papazlar yaklaşıncı baş koydular ve iman getirerek Müslüman oldular.

4- Bir defasında hararetle ve aşkla sema ederken, bir sarhoş sema'a katılır, sık sık Mevlânâ'ya çarpmaya başlar. Dostları sarhoşu oradan uzaklaştırmak ister; fakat sarhoş direnince de incitirler. Mevlânâ bu durumu görünce dostlarına; "Şarabı o içmiştir, sarhoşluğu siz yapıyorsunuz." der. Onlar da "Bu tersâ (Hıristiyan'dır) deyince; "O tersâ ise, siz niye tersâ (bir diğer anlamı 'korkan') değilsiniz?" cevabını verir.

5- Eflatun Manastırı'ndan bir rahip Mevlânâ'ya sorar: "Yüce Allah Kur'an-ı Mecid'de 'Sonra onlardan cehenneme girmeye layık olanları biz daha iyi biliriz' buyurmuştur. Madem hepsinin vücudu ateş olacak, o halde İslam dininin bizim dinden üstünlüğü nedir ve bu nasıl olacak?" Mevlânâ hiçbir şey söylemez. Rahibe işaret edip şehre doğru yürümeye başlar. Şehrin kenarında bir fırına girer. Fırıncılar fırını kızdırmıştır. Mevlânâ rahibin siyah cübbesini alır, kendi cübbesine sarıp fırına atar. Bir müddet bekler. Fırından büyük bir duman çıkar. Sonra fırıncı cübbeyi çıkarır ve Mevlânâ'ya giydirir. Cübbe tertemiz olmuştur. Rahibin cübbesi ise yanmış kül olmuştur. Mevlânâ, *'Biz böyle giyeriz, siz de böyle giyersiniz'* deyince rahip hemen Müslüman olur ve Mevlânâ'ya katılır.

6- Ressam Kaluyan ve Aynüddeve, Rum'dur. İkisi de o dönemin en iyi ressamlarıdır. Kaluyan, İstanbul'da Hz. İsa ve Hz. Meryem'in bir tasvirini görür. Bu tasvir fevkalade güzeldir. Aynüddeve de resmi görme arzusuyla İstanbul'a gider, resmin bulunduğu manastırda bir yıl kalır, hizmet eder ve bir gece tabloyu yanına alıp kaçar. Konya'ya gelince Mevlânâ'ya resmin hikâyesini anlatır. Mevlânâ tabloyu görmek ister. Bir süre resme bakar ve; *"Bu iki güzel resim, 'Aynüddeve'nin bize olan sevgisi samimi değildir, o yalancı bir âşıktır', diyorlar"* der. Aynüddeve "Onların dilleri ve konuşmaları yoktur. Onlar cansız resimlerdir." deyince Mevlânâ; *"Bu kadar sanatlı ve canlı bir resim olan sen, dünya, insan, yerdeki ve gökteki her şey kendi mahsulü olan bir Büyük Ressam'ın eserisin. Senin, yaratıcını bırakıp cansız ve mânâsız bir resme âşık olman doğru mudur? O habersiz şekillerden ne elde edilir?"* buyurur. Aynüddeve derhâl tövbe edip baş koyar ve Müslüman olur.³³

Sonuç:

İslam'ın inanç ve ibadet öğretilerine bağlılığı konusunda hiçbir kuşku bulunmayan Mevlana'nın diğer dinler ve mensuplarına yönelik düşünceleri ve bireysel ilişkileri, onun hayat anlayışında asla insanları mensup oldukları inançlarına bakarak 'ötekileştirmek' ve 'farklılaştırmak' gibi bir tavra veya konumlandırmaya ödün vermediğini göstermektedir. Yunus'un kendi deyimiyile kültürümüze kazandırmış olduğu "Yara-

³³ Bu satırlarda anlatılan hadiseler, Ahmet Eflaki'nin 'Menâkibü'l Ârifin' adlı eserinden nakledilmiştir. Bu eser, Mevlânâ'nın eserleri ve yakın çevresinin menkubelerinden bahsetmektedir. Doğrusu, bu tür eserler yazan kimi müellifler, bu tür eserlerde, tarikat ve cemaat gayretiyle çoğu zaman sübjektif davranabilmişlerdir. Bu eserde yer alan ve burada örnek olarak sunulmuş olan olayların ne kadar gerçek olduğunu veya aşırı övgü gayretinden kaynaklanan hayal gücüyle yazılıp yazılmadığını tespit edebilmek mümkün değildir. Ancak bugünkü koşullarda tespit imkanına sahip olamadığımız bu olaylar, en azından o dönemin inanç dünyası ve insanların düşünce yapıları hakkında belli bir fikir vermektedir.

tılanı hoş gördük, Yaratan'dan ötürü" yaklaşımının Mevlana'da da en açık ve en derûnî anlatımlarla mevcut olduğunu görmek mümkündür. Zira onun dünyasında, belli bir inanca mensup olmaktan dolayı bir insanın hor görülmesi ve 'ötekileştirilmesi' bir tarafa, bir hayvanın bile yaptığı kötü bir eylemden dolayı kınanmasının doğru olmayacağına işaretler vardır.

Dolayısıyla Mevlana, en geniş ve en kapsamlı yaklaşımlarıyla, çok kültürlü ve çok dinli bir dünyada, farklılıkların değil, 'insan oluş' gibi en tabii müşterekliğin dikkate alınması gerektiği yönünde çok önemli mesajlar vermiştir. Barış ve uzlaşma fikrinin yerine, olabildiğince 'öteki' kılma çabalarının egemen olmaya yüz tuttuğu çağımız dünyasında, Mevlana'nın barış ve hoşgörü eksenli yaklaşımlarına ne denli muhtaç olduğumuz son derece açıktır. Zira tıpkı bir mozağin farklı tonları gibi görmek durumunda olduğumuz çeşitli inanç guruplarının sorunsuz ve uzlaşma içerisinde yaşamlarını sürdürebilmeleri, her şeyden önce barış ve huzurun sağlanmasına katkıda bulunacak kültür ve düşünce kotlarının egemen olmasına bağlıdır. Doğusundan Batısına kadar çoğu düşünür, sanatçı, edebiyatçı, siyaset, iktisat ve bilim adamlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiş bulunan Mevlana gibi büyük bir düşünürün, farklılıklar içerisinde bir arada yaşayabilme hedefine katkıda bulunabilmesi, tabii bir öngörü olsa gerektir. Bu hedef, onun birleştirmeye vurgu yapan insan algısına, temel insanî erdemleri algılayışına, kendi deyimiyle 'ten'e değil de 'gönül'e ve 'öz'e, zahire değil de batına kıymet verilmesine bağlıdır.